

Dr. Nemerkenyi Előd

A latin írásbeliség kialakulása a középkori Magyarországon
Az OTKA D 048508. posztdoktori kutatás hároméves szakmai zárójelentése
2008. február 25.

Kutatási munkatervem (*A latin írásbeliség kialakulása a középkori Magyarországon*) célja a következő volt: a latin nyelv szemszögéből megvizsgálni Magyarország beilleszkedését a nyugati keresztény kultúrkörbe. A munkaterv témakörébe tartozott a szóbeliség és írásbeliség, a kéziratok kultúra, illetve a királyi és egyházi igazgatás vonatkozó szerepének vizsgálata is.

Munkatervem kiindulópontja *Latin Classics in Medieval Hungary: Eleventh Century* című doktori disszertációm fő tézise volt: a latin klasszikusok nagyobb hatást gyakoroltak a latin írásbeliség kialakulására a középkori Magyarországon, mint azt a kutatás eddig feltételezte. Az ELTE Eötvös József Collegium intézményi háttere ideális munkafeltételeket biztosított tézisémmel további vonatkozásainak feltárására, a kutatás és a tudományos eszmecsere területén egyaránt. A Collegium tudományos életébe bekapcsolódva lehetőségem nyílt arra, hogy eredményeimről beszámoljak és azokat megvitassam kutatásom különböző szakaszaiban. A Collegium hagyományos elkötelezettsége a klasszika-filológia ügye iránt kétségen kívül egyedi módon segített abban, hogy munkahipotéziseimet újragondoljam és új módszereket próbáljak ki. Másrészt reményeim szerint érdemben is hozzá tudtam járulni a Collegium tudományos életéhez.

Korábbi konferencia-előadásaimból és publikációimból kiindulva további tanulmányokat készítettem az Eötvös Collegium-ban végzett munkám alapján. Doktori disszertációm önálló könyv formájában való megjelentetésének (amelyhez a Debreceni Egyetem Klasszika-Filológia Tanszékének sorozata biztosított fórumot – ISBN 9637326049) egyenes következménye volt az OTKA posztdoktori támogatásával végzett kutatómunka. Továbbra is fenntartva a klasszika-filológia és a középkortudomány módszereinek ötvözését, azokra a forrásokra összpontosítottam, amelyeket doktori disszertációmiban nem elemeztem. Klasszika-filológusokkal és középkorkutatókkal folytatott részletes eszmecsere után úgy döntöttem, hogy továbbra is a latin írásbeliség kezdeti szakaszával, azaz a 11. századdal foglalkozom. E források közé tartoznak az oklevelek, a törvények, a történeti és hagiográfiai művek, továbbá a liturgikus szövegek. Figyelembe véve a paleográfusok és kodikológusok vonatkozó kutatásait, az említett források viszonylag elhanyagolt vonatkozásait vizsgáltam: szövegelemzéseim a középkori latin olyan jellegzetes vonásaival foglalkoztak, mint az eltérések a „klasszikus” cicerói latintól (illetve a korabeli nyugat-európai szövegektől) elsősorban a stilisztika, a lexika és a nyelvtan (alaktan és mondattan), valamint a prózaritmus és a prózarímek területén. A filológiai megközelítés mellett vizsgáltam a királyi udvar, illetőleg a székesegyházak és kolostorok iskoláinak és könyvtárainak szerepét is a latin írásbeliség kialakulásában.

Általában úgy vélem, hogy *A latin írásbeliség kialakulása a középkori Magyarországon* című kutatási munkatervem a következő eredményekkel járt: az átlagos képzettségű *litterati* és az írástudó elit kapcsolatának megállapítása, valamint a recepció különböző csatornáinak meghatározása a nyugati latin kultúra importja és exportja szempontjából. Végül megállapítottam, hogy a latin írásbeliség kialakulására vonatkozó töredékes forrásanyag vizsgálata során alkalmazható a centrum és periféria elmélete a középlatin filológia művelői számára.

A klasszika-filológia és a középkortudomány határterületén mozgó posztdoktori kutatásom forrásairól és elemzési módszereiről megbízott előadóként a következő szemináriumokat tartottam latin és történelem szakos hallgatóknak az ELTE Történelem Tanszékén és az Eötvös Collegiumban a 2004 és 2007 közötti hat félévben:

A klasszikus hagyomány a középkorban

Klasszikus latin

Középkori latin

A *Középkori latin* szeminárium a következő források elemzését nyújtotta:

Disticha Catonis 1.1, 1.2, 1.3, 1.10, 2.pr., 2.2, 2.12, 2.21, 3.1, 3.18, 3.19, 4.14, 4.19, 4.23, 4.27, 4.49.

Donatus, *Ars minor de partibus orationis*.

Macrobius, *Saturnalia* 1.1.1–2, 2.3.1–3, 2.4.3, 3.19.1, 5.1.1–7, 5.19–20, 5.11.11.

Martianus Capella, *De nuptiis Philologiae et Mercurii* 9.888, 9.996–1000.

Priscianus, *Institutiones grammaticae* Pr.4–6.

Gregorius Turonensis, *Historiarum Francorum libri X* Pr., 1.pr., 1.18, 1.36, 1.39.

Cassiodorus, *Institutiones divinarum et saecularium litterarum* Pr.1, 1.22, 1.28.1, 2.2.2–3, 2.2.9, 2.2.10, 2.3.5, 2.4.3, 2.7.4.

Regula Benedicti Pr.1–3, 7.60, 9.8, 38.1–12, 48.1, 48.14–25, 53.15, 54.1–5, 73.8–9.

Isidorus Hispalensis, *Etymologiarum sive originum libri XX* 1.1.1–2, 1.2.1–3, 1.5.1, 1.29.1–2, 1.32.1, 1.33.1–3, 1.38.1, 1.39.1–2, 1.40.1, 1.41.1–2.

A posztdoktori kutatás eredményeit meghívott előadóként a következő előadásokban ismertettem:

2005

Szegedi Egyetem, Történelem Tanszék, Szeged

A latin írásbeliség korai forrásai a középkori Magyarországon

Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Történelem Tanszék, Piliscsaba

Középkori latin történetírás

I latini medievali: Unità e varietà, continuità e innovazione di una lingua – VIII Convegno Internazionale della Società Internazionale per lo Studio del Medioevo Latino, Certosa del Galluzzo, Firenze, Olaszország

Cicero in Medieval Hungary

Medieval Italy II: Travel and Movement in Medieval Italy c. 500–1500, University of Limerick, Department of History, Limerick, Írország

Szekció: Exile and Emigration

Italian Influence on the Formation of Latin Literacy in Medieval Hungary

(Internet: http://www.boduweb.com/conference_ul/elod_nemerkenyi.htm)

Magyar Őstörténeti Társaság – Magyar Tudományos Akadémia, Budapest

Szekció: A magyar állam és előzményei: európai kapcsolat – sztyeppei hagyomány

Az Ottó-kori reneszánsz

2006

137th Annual Meeting of the American Philological Association, Montréal, Kanada
 Szekció: Medieval Latin Studies Group – Center and Periphery in Medieval Latin Studies
 The Formation of Latin Literacy in Medieval Hungary

Religion and State Formation: Comparative Perspectives from Late Antiquity and the Middle Ages, Central European University, Department of Medieval Studies, Budapest
 Szekció: Eastern Europe and Hungary
 Greeks and Latins in Medieval Hungary

7. Magyar Ókortudományi Konferencia, Debreceni Egyetem, Klasszika–Filológia Tanszék, Debrecen
 Szekció: Klasszika–filológia/Utóélet
 Lucanus és a klasszikus hagyomány a középkorban

The Classics in the Classroom: Manuscript, Incunable, Cinquecentine Relicts and Pedagogical Practice in the European Classroom (1000–1600), University of Sydney, Centre for Medieval Studies, Sydney, Ausztrália
 Latin Grammar in Medieval Hungary
 (A konferencia–részvétel költségeit meghívó félként a University of Sydney fedezte.)

Varietas gentium – Communis Latinitas: 13th International Congress of the International Association for Neo–Latin Studies, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest
 Szekció: Neo–Latin Literature in Hungary
 Review of Scholarship on the *Admonitions* of King Saint Stephen of Hungary

Fulbert et l'Europe médiévale: Un précurseur – Colloque scientifique international, Association pour le Millénaire de Fulbert – Chartres 1006–2006, Maison Saint–Yves, Chartres, Franciaország
 Szekció: Fulbert, l'homme et son rayonnement
 Fulbert and the Implantation of Schools in Hungary

Országos Tudományos Kutatási Alapprogramok Posztdoktori Konferenciája, Pannon Egyetem, Keszthely
 A latin írásbeliség kialakulása a középkori Magyarországon

Magyar Neo–Latin Társaság Konferenciája, Szegedi Egyetem, Szeged
 Szent István Intelmeinek kutatástörténete

2007

21st Irish Conference of Medievalists, University of Limerick, Mary Immaculate College, Limerick, Írország
 Hiberno–Latin in Medieval Hungary

Medieval Memories: Case Studies, Definitions, Contexts – European Science Foundation Exploratory Workshop, Charles University, Center for Theoretical Study – Institute for Advanced Studies – Academy of Sciences of the Czech Republic, Prága, Csehország
 The Latin Vocabulary of Memory in Medieval Hungary

A posztdoktori kutatás eredményeit a következő publikációkban közöltem (ezek egy-egy példányát az OTKA Iroda megkapta):

Recenzió: *Hungary under the Early Árpáds, 890s to 1063*, by Zoltán J. Kosztolnyik. *Quaestiones Medii Aevi Novae* 8 (2003): 384–5.

„Latin Classics in Pannonhalma in the Eleventh Century.” *Philobiblon* 8–9 (2003–2004): 512–24.

„Cathedral Libraries in Medieval Hungary.” *Library History* 20.1 (2004): 7–17.

„Medieval Glosses in MS Munich, Bayerische Staatsbibliothek, Clm. 6211.” *Acta Mediaevalia* 17 (2004): 247–52.

„The Religious Ruler in the *Admonitions* of King Saint Stephen of Hungary.” In *Monotheistic Kingship: The Medieval Variants*, ed. Aziz Al-Azmeh – János M. Bak, 231–47. Budapest: Central European University, 2004.

„Ancient Rhetoric and the *Deliberatio* of Bishop Gerard of Csanád.” *Journal of Medieval Latin* 14 (2004): 118–27.

„The Formation of Latin Literacy in Medieval Hungary: Abstract.” In *American Philological Association: 137th Annual Meeting – Abstracts*, ed. John F. Miller, 110. Philadelphia: American Philological Association, 2006. Internet: <http://www.apaclassics.org/AnnualMeeting/06mtg/abstracts/nemerkenyi.pdf>

„Cicero in Medieval Hungary.” *Filologia Mediolatina* 13 (2006): 187–97.

„The Formation of Latin Literacy in Medieval Hungary.” *Mittellateinisches Jahrbuch* 41.3 (2006): 417–21.

Recenzió: *Sancti Stephani regis primi Hungariae Libellus de institutione morum*, ed. Havas László. *Budapesti Könyvszemle* 18.3 (2006): 275–7.

„Az Ottó–kori reneszánsz.” In *A Magyar Őstörténeti Munkaközösség Egyesület jubileumi konferenciája*, ed. Szigeti Antal, 133–6. Budapest: Farkas Lőrinc Imre Könyvkiadó, 2007.

„Tíz századdal ezelőtt.” Internet: http://www.otka.hu/index.php?akt_menu=2971

„Latin Szentírás–magyarázat – 11. század: Szent Gellért: *Deliberatio*.” In *A magyar irodalom története*. Vol. 1, *A kezdetektől 1800–ig*, ed. Jankovics László – Orlovsky Géza, 49–58. Budapest: Gondolat Kiadó, 2007.

„Szent István Intelmeinek kutatástörténete.” In *Classica – Mediaevalia – Neolatina*, ed. Havas László – Tegye Imre, vol. 2, 95–101. Debrecen: Societas Neolatina Hungarica – Sectio Debreceniensis, 2007.

Folyamatban van következő közlésre elfogadott tanulmányaim megjelenése:

Italian Influence on the Formation of Latin Literacy in Medieval Hungary
Medieval Italy (Ashgate)

Lucanus és a klasszikus hagyomány a középkorban
Oratoris officium: Tanulmányok a hetvenéves Adamik Tamás tiszteletére

Latin Grammar in Medieval Hungary
Classics in the Classroom (Brepols)

Review of Scholarship on the *Admonitions* of King Saint Stephen of Hungary
Acta Conventus Neo-Latini (Arizona Center for Medieval and Renaissance Studies)

Fulbert and the Implantation of Schools in Hungary
Fulbert Millennium

Hiberno-Latin in Medieval Hungary
Peritia (Medieval Academy of Ireland)

The Latin Vocabulary of Memory in Medieval Hungary
Medieval Memories (Brill)